

“Adli Yargıda Bireysel Başvuru İhlal Kararları ve İhlalin Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması” Konulu Bölge Toplantısı (İstanbul, 14 Şubat 2022)

Değerli Katılımcılar,

Hanımevendiler, Beyefendiler,

Hepinizi en içten duygularıyla, muhabbetle ve saygıyla selamlıyorum.

Öncelikle bu toplantının organizasyonunda emeği geçen herkese ve tüm katılımcılara teşekkür ediyor, başarılı ve verimli bir toplantı olmasını temenni ediyorum.

Bilindiği üzere hukuk, toplumun ortaya çıkışından itibaren vardır. Toplum ve onun örgütlü hâli olan devlet olduğu müddetçe hukuk da var olmaya devam edecektir.

En genel anlamda hukukun toplumsal işlevi insanların bir arada huzur içinde yaşamasını sağlamaktır. Hukuk bu işlevini uyuşmazlıkların barışçıl şekilde çözülmesini sağlayarak yerine getirir. Tam da bu nedenle Mevlâna, hukuku ve bilhassa uyuşmazlıkları karara bağlayan hâkimi rahmet olarak nitelemiştir. Mevlana'ya göre “*hâkim rahmettir; kıyametteki adalet denizinden bir damladır.*”¹

Günümüz dünyasında hukukun en somut şekilde yansıdığı alan, sahip olduğumuz temel hak ve özgürlüklerdir. Malum, hukuk hak kelimesinin çoğuludur. Bu anlamda “*Hukukun varlık nedeni hakları korumaktır.*” dersek yanlış olmaz.

Geçen yüzyılın bilhassa ilk yarısında yaşananlar hak ve özgürlüklerin korunması noktasında çok önemli yapısal değişikliklere neden olmuştur. Özellikle iki dünya savaşı arasında ve sonrasında Avrupa’da yaşanan katliamlar ve yoğun hak ihlalleri yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bugünkü temel haklar düzenini belirlemiştir.

Bu düzenin ulusal ve uluslararası düzeyde taşıyıcıları oluşmuştur. Bir tarafta evrensel ve bölgesel düzeyde insan haklarını koruma mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında ülkemiz açısından en önemlisi, kurucusu olduğumuz Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin koruma sistemidir. Türkiye bu Sözleşme’nin hazırlık aşamasına katılmış ve onu 4 Kasım 1950 tarihinde imzalayarak dünyaya duyuran 14 ülkeden biri olmuştur.

Diğer yandan da Avrupa’da otoriter rejimlerin yoğun hak ihlalleri ulusal düzeyde anayasa mahkemelerinin kuruluşuna neden olmuştur. Başta İtalya ve Almanya olmak üzere birçok ülkede

anayasayı ve temel hak ve özgürlükleri korumak üzere anayasa mahkemelerinin kurulduğu bilinmektedir.

Değerli Katılımcılar,

Geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşan haklar düzeninin belki de en önemli özelliği insan hakları meselesinin ulusal sınırların dışına taşarak bir anlamda uluslararasılaşmasıdır. Bu anlamda ulusal hukuk aktörleri ile taraf devletlerin onayıyla hükmünü icra eden ulusal üstü insan hakları organları arasındaki ilişki çok önemli hâle gelmiştir.

Türkiye’de 2010 Anayasa değişikliğiyle kabul edilen ve 2012 yılında uygulamaya geçen bireysel başvuru bu ilişkide yeni bir dönem başlatmıştır. Anayasa’nın 148. maddesine eklenen fıkrayla Anayasa’da ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ortaklaşa korunan temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiasıyla herkesin Anayasa Mahkemesine başvurabilmesine imkân sağlanmıştır. Bu vesileyle belirtmek isterim ki anayasasında açıkça ve lafzen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne yer veren nadir ülkelerden biri Türkiye’dir.

Daha önemlisi bireysel başvuruya ilişkin Anayasa değişikliğinin gerekçesinde bu hak arama yolunun hak ihlallerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine gitmeden ülke sınırları içinde giderilmesini sağlayacağı, böylece Strazburg Mahkemesinde *“Türkiye aleyhine açılacak dava ve verilecek ihlâl kararlarında azalma olacağı”* belirtilmiştir. Bu pratik amacın ötesinde, anayasa koyucuya göre *“Türkiye’de de iyi işleyen bir bireysel başvuru sisteminin kurulması, haklar ve hukukun üstünlüğü temelindeki standartları yükseltecektir.”*

Değerli Katılımcılar,

Yaklaşık on yıllık bireysel başvuru tecrübesinin sonunda şu soruyu sormamız gerekiyor: Bireysel başvuru sistemi anayasa koyucunun öngördüğü şekilde iyi işliyor mu ve haklar standardını yükseltiyor mu? Başlangıcından itibaren bireysel başvurunun uygulayıcılarından biri olarak bu soruyu olumlu olarak cevaplamak gerektiğini düşünüyorum. Başta her geçen gün artan iş yükü olmak üzere olağanüstü sıkıntılara rağmen Anayasa Mahkemesi iyi işleyen etkili bir bireysel başvuru sistemini hayata geçirmek için gece gündüz çaba göstermektedir.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki iyi işleyen etkili bir bireysel başvuru sistemini sürdürmek Anayasa Mahkemesinin tek başına yapabileceği bir iş değildir. Bu noktada özellikle ihlal kararlarının muhataplarınca gereği gibi anlaşılması ve yerine getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Burada bireysel başvuru kurumunu tehdit eden birbiriyle bağlantılı iki önemli tehlikenin olduğunu söyleyebiliriz. Bunların ilki her geçen gün artan başvuru sayısıdır. Anayasa Mahkemesinin önünde

şu an itibarıyla 66 bin civarında başvuru bulunmaktadır. Bu sayının içinde bulunduğumuz 2022 yılında maalesef daha da artması öngörülmektedir. Nitekim yeni yılın ilk ayında yapılan başvuru sayısı 12 bine yaklaşmıştır.

Anayasa Mahkemesine sadece geçen ay yapılan bireysel başvuru sayısı, bireysel başvuruyu uzun yıllardır uygulayan Almanya ve İspanya Anayasa Mahkemelerinin önlerindeki başvuruların toplamından çok daha fazladır. İş yükü konusunda maalesef Anayasa Mahkemesinin tek “rakibi”, önünde Türkiye dâhil 47 taraf ülkeden 70 bin civarında derdest başvuru bulunan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir.

Bireysel başvurudaki ikinci tehdit ihlal kararlarının gereği gibi yerine getirilmemesi, özellikle objektif etkinin hayata geçirilememesidir. Bilindiği üzere Anayasa Mahkemesinin ihlal bulduğu kararlarda başvuru sahibinin somut müdahale nedeniyle maruz kaldığı hak ihlalinin giderilmesi bireysel başvurunun subjektif etkisini oluşturmaktadır. Bu elbette önemlidir ancak yeterli değildir.

Bunun yanında ihlal kararlarında tespit edilen ilke ve esasların tüm idari ve yargı mercileri tarafından dikkate alınarak aynı konudaki benzer ihlallerin önlenmesi gerekir. Bu da bireysel başvurunun asıl amacı olan objektif etkiyi ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle bireysel başvurunun amacı, tek tek sivrisineklemlerle mücadele etmek değil onları üreten bataklığı kurutmaktır.

Esasen bireysel başvuruda objektif etki ikincillik ilkesinin de bir gereğidir. Anayasa Mahkemesinin kararlarında vurgulandığı üzere temel hak ve özgürlüklerin öncelikle kamu makamları ve derece mahkemeleri tarafından korunması gerekir. Burada koruma sağlanamadığı şikâyeti olduğunda Anayasa Mahkemesi konuya ilişkin anayasal hükümleri yorumlayarak ihlalin olup olmadığına karar vermektedir.

Bu aşamadan sonra idari ve yargısal mercilerin aynı veya benzer meselelere ilişkin uygulamalarını Anayasa Mahkemesinin yaptığı anayasal yorum ve değerlendirme çerçevesinde gerçekleştirmeleri beklenir. Anayasa Mahkemesine göre *“Aksi durum, aynı meseleye ilişkin tüm uyuşmazlıkların Anayasa Mahkemesi önüne taşınması sonucunu doğurur. Bu şekilde işleyen bir bireysel başvuru yolunun sürdürülebilmesi ise imkânsızdır.”*²

Kısacası bireysel başvurunun sürdürülebilmesi yasama, yürütme ve yargının bu konuda üzerine düşeni yapmasıyla mümkündür. İhlalin kanundan kaynaklandığının tespit edildiği durumlarda yasama organının ihlale neden olan kanun hükümlerini yeni ihlallerin önlenmesi amacıyla değiştirmesi veya kaldırması hayati derecede önemlidir.

İhlalin idari ve/veya yargısal mercilerin kararından kaynaklandığı durumlarda ise sadece somut başvuruya konu ihlale yol açan idari ve yargısal mercilerin harekete geçmesi yeterli değildir.

Diğerlerinin de somut başvuruları beklemeden önlerine gelen aynı meselede Anayasa Mahkemesinin ihlal kararları doğrultusunda karar vermeleri beklenmektedir.

Bu bağlamda 2016 yılından itibaren faaliyete geçen ve yargı sistemimiz bakımından önemli bir kazanım olan istinaf mahkemelerine de çok önemli görevler düştüğünü ifade etmek isterim. Bölge adliye mahkemeleri ile bölge idare mahkemelerinin temyize tabi olmayan kararlarına karşı doğrudan bireysel başvuru yapıldığı bilinmektedir.

Bu başvurularda ortaya çıkan sorunlardan biri içtihat farklılıklarının giderilememesidir. Anayasa Mahkemesi bu konuya ilişkin verdiği bir ihlal kararında “*Yargıtay daireleri arasındaki derin ve süregelen içtihat farkının faaliyete giren istinaf mahkemesi niteliğindeki BAM daireleri arasında da sürdürüldüğü saptanmıştır.*” demek suretiyle bu soruna işaret etmiştir. Mahkememiz söz konusu içtihat farklılıklarının giderilememesinin hükümden bağımsız olarak yargılamanın hakkaniyetini zedelediği sonucuna ulaşmıştır.³ Eminim bugünkü oturumlarda bu soruna ilişkin çözüm önerileri de tartışılacaktır.

Bu duygu ve düşüncelerle bir kez daha bölge toplantısının başarılı ve verimli geçmesini diliyorum. Başta oturum başkanları ve konuşmacılar olmak üzere tüm katılımcılara katkılarından dolayı şimdiden teşekkür ediyorum.

Hepinize sağlık ve afiyet diliyorum.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı

¹ *Mesnevî-i Ma'nevî*, Tercüme: H. Kırlangıç ve D. Örs, Altıncı Defter, 1496.

² K.V. [GK], B. No: 2014/2293, 1/12/2016, § 53.

³ *Aziz Buluntu ve Fırat Savğa*, B. No: 2017/22650, 13/2/2020, §§ 34-36.